

ATLAS TURYSTYCZNY

Lizbony

ATLAS TURYSTYCZNY

Lizbony

TEKST: KAROLINA KMIECIAK

REDAKCJA: ZESPÓŁ WYDAWNICTWA SBM

KOREKTA: JUSTYNA TOMAS

PROJEKT MAKIETY: MARIUSZ DYDUCH

PROJEKT OKŁADKI: AMADEUSZ TARGOŃSKI

OPRACOWANIE GRAFICZNE OKŁADKI: JACEK BRONOWSKI

OPRACOWANIE MAP: RADOŚLAW PRZEBITKOWSKI

SKŁAD, FOTOEDYCJA I OPRACOWANIE GRAFICZNE: JACEK BRONOWSKI

ZDJĘCIA NA OKŁADCE:

front (od góry) – © joyfull | Shutterstock.com (panorama Alfamy), © Marija Sabljo | Dreamstime.com (Miradouro Graffiti Fado);

grzbiet – © Marzena, Michał i Jacek Bronowscy / foto-baza.pl (elewacja azulejos; Torre de Belém)

tył – © Marzena, Michał i Jacek Bronowscy / foto-baza.pl (Praça do Comércio; lisboński tramwaj)

Wydanie I © Copyright for text, cover and layout SBM sp. z o.o., 2021

Warszawa 2021

Wydawnictwo SBM Sp. z o.o.

ul. Sułkowskiego 2/2

01-602 Warszawa

www.WYDAWNICTWO-SBM.pl

ISBN 978-83-8222-505-1

SPIS TREŚCI

KALEJDOSKOP 5

Wstęp (6) • Historia (8) • Geografia (13) • Kultura i sztuka (14) • Słynne postaci (18) • Portugalska kuchnia (23) • Rozmaitości (28) • Plan Lizbony (34)

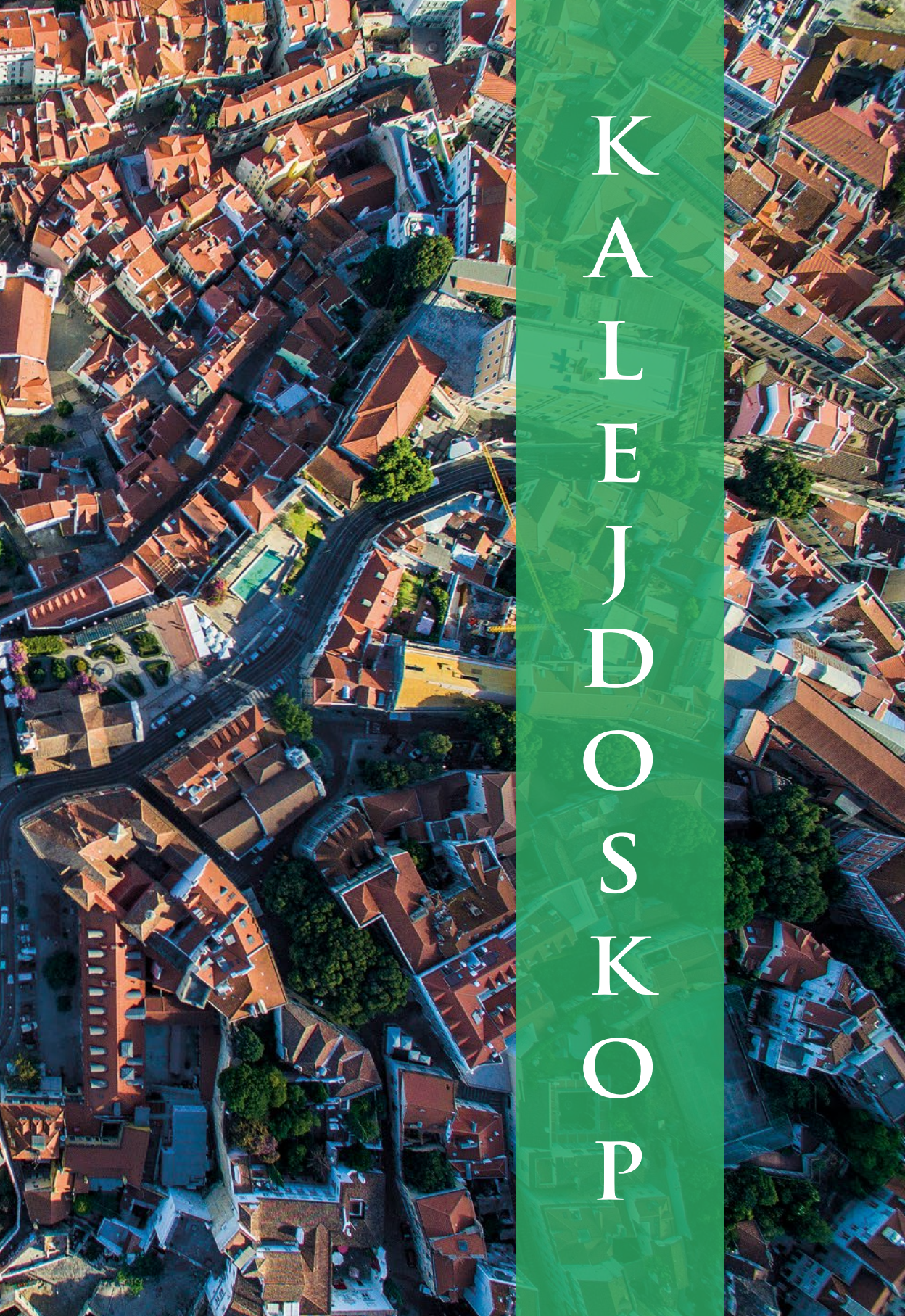
TRASY 37

Spacer w rytmie fado (38) • Szlakiem odkrywców nowych lądów (42) • Wycieczka windami i tramwajami (46) • Zielona Lizbona (50) • Nowoczesna stolica (54) • Magiczne okolice Lizbony (56)

ATLAS OD A DO Z 61

Alfama (62) • **A**ltice Arena (63) • **A**rmazéns do Chiado (64) • **A**venida da Liberdade (65) • **B**airro Alto (67) • **B**aixa (68) • **B**asilíca da Estrela (71) • **B**elém (73) • **B**oca do Inferno (75) • **C**abo da Roca (76) • **C**afé a Brasileira (78) • *Fernando Pessoa* (79) • **C**ampo Pequeno (80) • **C**ascais (81) • **C**emitério dos Prazeres (83) • **C**entro Cultural de Belém (85) • **C**entro Vasco da Gama (86) • **D**worzec kolejowy Rossio (87) • **E**levador da Bica (88) • **E**levador da Glória (89) • **E**levador de Santa Justa (90) • **E**stufa Fria, **E**stufa Quente i **E**stufa Doce (91) • **F**ado – muzyka Lizbony (92) • **F**eira da Ladra (94) • **J**ardim Afonso Albuquerque (95) • **J**ardim Amália Rodrigues (96) • **J**ardim Botânico da Ajuda (97) • **J**ardim Botânico de Lisboa (98) • **J**ardim Calouste Gulbenkian (99) • **J**ardim da Estrela (100) • **J**ardim do Campo Grande (101) • **J**ardim do Passeio dos Heróis do Mar (102) • **J**ardim Garcia de Orta (103) • **J**ardim Zoológico de Lisboa (104) • **K**atedra Sé (106) • **K**lasztor Hieronimitów (108) • *Grande Terremoto de Lisboa* (112) • **K**lasztor Karmelitów (113) • **K**ościół św. Krzysztofa (114) • **K**ościół św. Rocha (115) • **K**ościół św. Wincentego (116) • **L**argo da Severa (118) • **L**argo do Carmo (119) • **L**argo do Chafariz de Dentro (120) • **L**isboa Story Centre (121) • **L**X Factory (122) • **M**AAT (123) • **M**iradouro da Graça (124) • **M**iradouro da Nossa Senhora do Monte (125) • **M**iradouro das Portas do Sol (126) • **M**iradouro de Santa Luzia (127) • **M**iradouro de São Pedro de Alcântara (128) • **M**useu Calouste Gulbenkian (129) • **M**useu Coleção Berardo (130) • **M**useu da Guarda Nacional Republicana (131) • **M**useu da Presidência da República (132) • **M**useu de Lisboa (133) • **M**useu de Marinha (134) • **M**useu do Fado (135) • **M**useu Nacional de História Natural e da Ciência (136) • **M**useu Nacional do Azulejo (137) • *Azulejos* (138) • **M**useu Nacional dos Coches (140) • **M**useu Rafael Bordalo Pinheiro (141) • **N**arodowe Sanktuarium Chrystusa Króla w Almadzie (142) • **O**ceanário de Lisboa (143) • **P**alácio Nacional da Ajuda (144) • **P**alácio Nacional de Belém (145) • **P**anteão Nacional (146) • **P**arque das Nações (148) • **P**arque Eduardo VII (149) • **P**arque Florestal de Monsanto (150) • **P**astéis de Belém (151) • **P**avilhão do Conhecimento – **C**entro Ciência Viva (152) • **P**omnik Odkrywców (153) • **P**onte 25 de Abril (155) • **P**onte Vasco da Gama (156) • **P**raça do Comércio (158) • **P**raça do Marquês de Pombal (160) • **P**raça do Município (161) • **P**raça dos Restauradores (162) • **P**raça Luís de Camões (163) • **P**raça Martim Moniz (164) • **P**raça Rossio (165) • **P**rojekt Camilli Watson (166) • **R**ua Augusta (167) • **S**antos Populares (168) • **S**intra (170) • **S**tary Kościół Niepokalanego Poczęcia (177) • **S**tyl manueliński (178) • **T**argowisko Campo de Ourique (180) • **T**argowisko św. Klary (181) • **T**eatr Rzymski (182) • **T**eleférico (183) • **T**orre de Belém (185) • **T**orre Vasco da Gama (188) • **Z**amek św. Jerzego (189)

An aerial photograph of a densely packed urban area, likely a historic city center, featuring numerous buildings with red-tiled roofs. A prominent green vertical banner runs down the center of the image, containing the text 'KALEJDOSKOP' in white, serif, all-caps font. The banner has a subtle pattern of faint, overlapping architectural drawings or maps. The surrounding cityscape shows a mix of traditional and modern architecture, with narrow streets and some green spaces interspersed among the buildings.

K A L E J D O S K O P

Bem-vindo a Lisboa!

Lizbona jest jedną z najchętniej odwiedzanych stolic europejskich, ponieważ łączy w sobie historię, sztukę, kulturę, muzykę, a także rozrywkę. Jest to miasto, które nigdy nie śpi, więc po kolacji w restauracji z muzyką fado na żywo można się wybrać na Bairro Alto lub Pink Street (Rua Nova do Carvalho) i dołączyć do rozbawionego tłumu szalejącego w barach i klubach.

Czarujące zabytkowe uliczki i domy przeplatają się z nowoczesną zabudową, która odważnie wkracza do miasta, jednak spójnie komponuje się z jego historią. W jeden dzień można się przespacerować po zakątkach pamiętających najstarsze dzieje, a już po chwili dojechać metrem do dzielnicy Oriente, której infrastruktura powstała na targi Expo w 1998 r. Poza najnowocześniejszymi i najdroższymi hotelami działa tam kasyno, centrum handlowe Vasco da Gama, jest też hala widowiskowo-sportowa Altice Arena, w której odbywa-

▲ Lizboński
żółty tramwaj

▼ Lizbona
z lotu ptaka

▲ Klimatyczne
uliczki Alfamy

▼ Azulejos
na fasadzie
kamienicy

ją się koncerty najslynniejszych gwiazd światowego formatu. Wielką atrakcją jest też Teleférico – zawieszona kilkanaście metrów nad ziemią kolejka, a także największe na świecie akwarium.

Lizbona zaspokoi podróżnicze pragnienia każdego turysty niezależnie od wieku oraz upodobań, a do zwiedzania i spędzania czasu na świeżym powietrzu zachęca również pogoda, bowiem w Portugalii jest ponad 300 słonecznych dni w roku!

Erich Maria Remarque w książce *Noc w Lizbonie* napisał: „najpiękniejszym miastem świata jest to, w którym czujemy się szczęśliwi” – zatem trafiliście pod najlepszy adres. Zrelaksujcie się i przeżyjcie piękną, portugalską przygodę, która zapadnie Wam w pamięć na lata!

► Wieczorna
panorama
miasta

HISTORIA

Już w neolicie na terenach Lizbony pojawili się pierwsi osadnicy, którzy pozostawili dolmeny i używane podczas obrzędów religijnych kromlechy oraz megality.

Okolo V w. p.n.e. Fenicjanie założyli tu osadę Alis Ubbo, odbitą później przez Greków i Kartagińczyków. Gdy w 205 r. n.e. drugą wojnę punicką wygrali Rzymianie, przejęli osadę i nazwali ją Olissipo. Wtedy zasiedliło ją około 5000 mieszkańców. W V w. Lizbona została najechna przez Wizygotów i zmieniła nazwę na Odisipona.

W 711 r. Maurowie z Afryki Północnej skorzystali z tego, że Wizygoci toczyli wojny wewnętrzne, najechnali Półwysep Iberyjski, zdobyli miasto i przekształcili je w Al-Ushbunę. To właśnie za

► Na terenie zamku św. Jerzego archeolodzy znaleźli ślady obecności Fenicjan

▼ Pozostałości rzymskiego teatru w Lizbonie

▼ Vasco da Gama

ich czasów Lizbona się rozrosła i umocniła, a solidne mauretańskie mury skutecznie opierały się atakom chrześcijan przez blisko 400 lat. Panowanie Maurów zakończyło się w 1147 r., kiedy wojska Alfonsa I Zdobywcy przy pomocy krzyżowców po czterech miesiącach oblężenia wtargnęły do miasta i je zdobyły.

Dzięki strategicznemu położeniu Lizbona rozkwitała jako ośrodek handlu morskiego i w 1255 r. została stolicą królestwa. Renesans to epoka wielkich odkryć i wypraw morskich, m.in. Vasco da Gamy do Indii, dzięki którym Portugalia wzbogacała się i zyskiwała na znaczeniu. W XV w. powstała tutaj Casa da Guiné e Mina, czyli magazyny i urzędy celne, które umocniły pozycję Lizbony

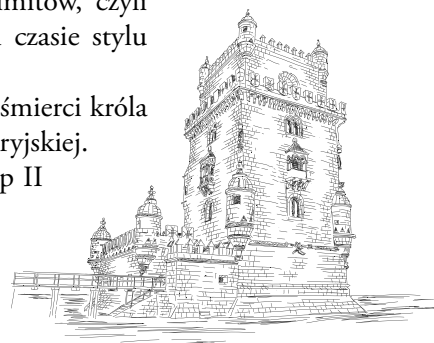

jako ośrodka wymiany towarów z Wyspami Zielonego Przylądka. W tamtym okresie portugalskie karawele docierały do Azorów, Madery i na Wyspy Kanaryjskie, gdzie powstawały pierwsze kolonie. W XVI w. Lizbona stała się również ośrodkiem handlu niewolnikami z Afryki, dzięki czemu do miasta ściągali kupcy z całej Europy. Handlarzy przyciągały również jedwabie, przyprawy, klejnoty oraz szlachetne kruszce. Wszystko to spowodowało dynamiczny rozwój zabudowy, a Lizbona wzbogaciła się o takie perełki architektury jak wieża Belém i klasztor Hieronimitów, czyli najznamienitsze przykłady narodzonego w tamtym czasie stylu manuelińskiego.

W 1580 r. w wyniku walki o portugalski tron po śmierci króla Sebastiana doszło do podpisania z Hiszpanią unii iberyjskiej. Wyścig do tronu wygrał pochodzący z Hiszpanii Filip II i w 1581 r. został mianowany królem Portugalii. Przez kolejne 60 lat podejmowano próby przywrócenia państwu suwerenności, które zakończyły się sukcesem dopiero w 1640 r.

▲ Manuelińskie
zdobienia
klasztoru
Hieronimitów

▼ Wieża Belém

► Alegoria trzęsienia ziemi w 1755 r. (João Glama Ströberle, ok. 1755)

▼ Lizbońska katedra po trzęsieniu ziemi w 1755 r.

▼ Pozostałości klasztoru Karmelitów zrujnowanego podczas trzęsienia ziemi w 1755 r.

Zdecydowanie najtrudniejszym wydarzeniem w historii Lizbony było ogromne trzęsienie ziemi (9 stopni w skali Richtera), które nawiedziło miasto 1 listopada 1755 r. Zaraz za wstrząsami przyszły niszczycielskie fale tsunami oraz pożary, które pozostawiły Lizbonę w zgłiszczach i zabiły między 60 tys. a 90 tys. mieszkańców. Za odbudowę odpowiadał król Józef I wraz ze swoim pierwszym ministrem, markizem Pombalem. Po roku prac nad oczyszczaniem Lizbony z gruzów rozpoczęto jego odbudowę na wzór nowoczesnych francuskich miast.

XX stulecie to dla Lizbony czas wzniosłości i upadków. Miasto stało się modne i ściągały do niego elity intelektualne, jednak politycznie było niestabilne. W 1908 r. przeprowadzono zamach stanu, podczas którego zginęli Carlos I i jego syn książę Ludwik Filip. Dwa lata później proklamowano republikę. Kolejne perturbacje polityczne doprowadziły do stworzenia w 1925 r. Nowego Państwa (Estado Novo) opartego na ideologii faszystowskiej. Na jego czele stanął António de Oliveira Salazar. Jego krwawe rządy doprowadziły do licznych buntów. Dyktaturę udało się obalić dopiero 25 kwietnia 1974 r. podczas rewolucji goździków (Revolução dos Cravos). Zaledwie 12 lat później Portugalia dołączyła do Unii Europejskiej.

▲ Rewolucję goździków upamiętniono w Lizbonie m.in. w nazwie mostu 25 Kwietnia

▼ Od 1986 r. Portugalia jest członkiem Unii Europejskiej

GEOGRAFIA

Lizbona jest najbardziej wysuniętą na zachód stolicą europejską, a także największym miastem w Portugalii, malowniczo usytuowanym na siedmiu wzgórzach, tuż przy ujściu Tagu do Oceanu Atlantyckiego. Jej powierzchnia to nieco ponad 84 km². Miasto jest podzielone na 53 parafii (*freguesias*). Mieszka tam około 600 tys. osób.

▲ Lizbona to miasto ulokowane na siedmiu wzgórzach

Lizbona charakteryzuje się umiarkowanie łagodnym klimatem z gorącym i suchym latem oraz dość ciepłą, wilgotną zimą, dlatego każdy znajdzie odpowiednią dla siebie porę na wizytę. Od czerwca do późnego września temperatura oscyluje między 25°C a 30°C w dzień, a od listopada do marca można się spodziewać około 15°C w dzień

i 3°C w nocy. Warto również zaznaczyć, że wody Oceanu Atlantyckiego w miesiącach letnich osiągają temperaturę 17°C–19°C.

Mimo że miasto jest dość gęsto zabudowane, można tam znaleźć sporo zieleni. Największą powierzchnię ma usytuowany na obrzeżach zachodniej części Lizbony Parque Florestal Monsanto, największy park miejski w Europie.

Największą rzeką kraju jest Tag, po portugalsku Tejo (wym. *teżu*), o długości prawie naszej Wisły, ale w granicach Portugalii liczy tylko 145 km. Wypływa z Gór Iberijskich, na wschód od hiszpańskiego Toledo. Rzeka wpada do oceanu w okolicach Lizbony. Położona na skraju kontynentu Portugalia jest ostoją migracyjnego ptactwa i w sezonach ich przelotu rajem dla amatorów ornitologii.

▼ Lizbona i ujściowy odcinek Tagu

KULTURA I SZTUKA

W Portugalii, choć rozwijała się ona nieco na uboczu wielkich prądów kulturowych i szlaków, którymi przemieszczały się nowe idee, można – z wyjątkiem budownictwa starożytnego – prześledzić cały rozwój europejskiej architektury. Nie brakuje tu także ciekawego malarstwa i interesującej rzeźby oraz przykładów oryginalnej sztuki zdobniczej, której błękitno-białą wizytówką są *azulejos*. Portugalia ma także wybitnych pisarzy i jedyną w swoim rodzaju muzykę – *fado*.

W okresie późnego gotyku, w pierwszej połowie XVI w., Portugalczycy wypracowali własny styl dekoracji zwany manuelińskim (manuelikiem), nawiązujący do epoki wielkich odkryć – wśród jego motywów można odnaleźć m.in. kotwice, glony morskie i fragmenty takielunku.

▼ Jedną z pereł stylu manuelińskiego jest klasztor Hieronimitów

▲ Kafle azulejos
na elewacji
kamienicy

▼ Kafle azulejos
w kościele
św. Wincentego

Typową ornamentyką budowli są kafle *azulejos*, ceramiczne płytki, które pojawiły się w Portugalii za sprawą Maurów. W języku arabskim *al zuleycha* oznacza „gładki kamień”, a portugalskie *azul* tłumaczy się jako „niebieski”. Zdobienia tego typu można zobaczyć zarówno na domach mieszkalnych, jak i na kościołach i we wnętrzach klasztorów, na stacjach metra oraz dworcach kolejowych. W wystroju kościołów towarzyszy im często pozłacana snycerka, czyli *talha dourada*.

Najbardziej znanym rzeźbiarzem portugalskim jest Joaquim Machado de Castro (1731–1822), autor m.in. konnego posągu króla Józefa I na placu Handlowym w Lizbonie. Współczesnych reprezentuje np. zmarły w 1975 r. Leopoldo Neves de Almeida, współautor monumentu ku czci portugalskich odkrywców w Belém. Dzieje malarstwa otwiera w XV w. Nuno Gonçalves, nadworny artysta króla Alfonsa V, twórca paneli św. Wincentego w lizbońskim Museu Nacional de Arte Antiga.

▲ Fragment paneli św. Wincentego (Nuno Gonçalves)

▼ Posąg króla Józefa (Joaquim Machado de Castro)

▲ Amália Rodrigues podczas koncertu w 1969 r.

▼ Gitara portugalska, typowy instrument dla muzyki fado

► Fado w malarstwie (José Malhoa, 1910)

Muzyczną wizytówką Portugalii są rzewne pieśni fado, których korzeni należy szukać w lizbońskiej dzielnicy Alfamie. Ich najwybitniejszą interpretatorką była Amália Rodrigues (1920–1999). Muzyka ta wywodzi się z najbiedniejszych, najstarszych dzielnic Lizbony, Alfamy i Mourarii. Słowo *fado* tłumaczy się jako „los, przeznaczenie”, a muzyka została zrodzona z tęsknoty, smutku, żalu, trwogi i miłości, co Portugalczycy streszczają jednym słowem *saudade*. W wielu nastrojowych lizbońskich knajpkach każdego wieczoru można posłuchać melancholijnych dźwięków portugalskich gitar i przejmującego śpiewu wykonywanych na żywo.

SŁYNNNE POSTACI

Portugalia jest kolebką wielkich odkrywców, a sama Lizbona wychowała i wykształciła kilka najznamienitszych postaci, które zmieniły postrzeganie świata. To tutaj tworzyło również mnóstwo artystów, którzy natchnieni klimatem miasta, stworzyli ponadczasowe dzieła. Nie sposób wymienić ich wszystkich. Poniższy przegląd lizbońskich sław reprezentują bohaterski rycerz, dowódca i święty, słynni podróżnicy i odkrywcy, wybitny XVIII-wieczny polityk, zdolny i nieszczęśliwy renesansowy poeta, a także pieśniarki fado.

NUNO ÁLVARES PEREIRA Na kłindze miecza kazał wygrawerować imię Bogurodzicy i zabił nim kilkudziesięciu wrogów kraju (pod koniec XIV w. byli to głównie Kastylijczycy). Po świetnej karierze wojskowej u boku króla Jana I i śmierci żony wdział mnisi habit, a gromadzony latami majątek oraz łupy wojenne przeznaczył na fundacje klasztorne i budowę sierocińców. Zmarł w 1431 r. jako brat Nuno od św. Marii. Jest ostatnim świętym Portugalii, kanonizowanym przez Benedykta XVI w 2009 r.

▼ Nuno Álvares Pereira podczas bitwy pod Aljubarrota w 1385 r. (azulejos)

